

**Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Кикинди,
Република Србија**

**Preschool Teachers' Training College in Kikinda,
The Republic of Serbia**

**ПРВА НАУЧНО-СТРУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
СА МЕЂУНАРОДНИМ УЧЕШЋЕМ**

**ИНТЕГРИСАНИ ПРИСТУП У РАДУ
СА ПРЕДШКОЛСКОМ ДЕЦОМ, УЧЕНИЦИМА
И КОРИСНИЦИМА У ВРТИЋИМА, ШКОЛАМА
И У УСТАНОВАМА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ**

Тематски зборник

**FIRST SCIENTIFIC CONFERENCE WITH INTERNATIONAL
PARTICIPATION**

**INTEGRATED APPROACH IN WORKING WITH PRESCHOOL
AND SCHOOL CHILDREN AND SOCIAL WELFARE
BENEFICIARIES**

Proceedings book

Кикинда, 15–16. мај 2020.

Kikinda, May 15–16th, 2020

Sanja Krstić
Student doktorskih akademskih studija
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Univerzitet u Beogradu
e-mail: ksanjak@gmail.com

UDC 376.1-056.26/.36-053.2
Pregledni članak
Rad primljen: 15. IV 2021.
Rad odobren: 15. VI 2021.

Aleksandra Đurić-Zdravković
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Univerzitet u Beogradu

Ana Roknić
Student master akademskih studija
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Univerzitet u Beogradu

RANA INTERVENCIJA I SOCIJALNI RAZVOJ KOD DECE S INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU¹

APSTRAKT: Socijalni razvoj obuhvata sposobnosti i veštine opažanja i razumevanja drugih osoba, njihovog ponašanja, namera, osobina i unutrašnjeg stanja. Takođe, obuhvata različite načine reagovanja u socijalnim situacijama, kao i iniciranje i održavanje kontakata. Adekvatno razvijen socijalni razvoj kod deteta, predstavlja osnovu za čitavo funkcionisanje, kako u detinjstvu, tako i u adolescenciji i odrasloj dobi. Socijalni razvoj predstavlja područje koje iziskuje mnogo rada i programa intervencija, kojima se razvoj podstiče, a eventualne nepravilnosti koriguju i svode na minimum. Kod dece sa intelektualnom ometenošću, javljaju se problemi socijalnog funkcionisanja. Pregledom literature evidentiraju se pozitivni efekti koje rana intervencija ostvaruje na socijalni razvoj, te je ovaj period ključan trenutak za početak adekvatnog tretmana. Pri sprovođenju rane intervencije, ali i samog vaspitno-obrazovnog rada, ističe se neophodnost sistemске podrške i korišćenje integrisanog pristupa koji podrazumeva participaciju roditelja, koja često izostaje.

Ovaj rad ima za cilj da da pregled studija koje se odnose na sprovođenje programa rane intervencije u okviru socijalnog razvoja kod dece sa intelektualnom ometenošću, kao i da ukaže na uticaj integrisanog pristupa na realizaciju programa.

KLJUČNE REČI: predškolski uzrast, integrisano učenje, rana intervencija, socijalni razvoj, intelektualna ometenost

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Kreiranje Protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa“ (179025), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Prema navodima autora Pavlović-Breneselović i Krnjaja (2017), detinjstvo ne predstavlja samo pripremu za budući život. Tokom ovog razvojnog perioda, dete treba da bude nosilac socijalnog razvoja i učenja koristeći svoje maksimalne potencijale. Razvojni putevi nisu isti za svu decu, zbog čega bi trebalo primenjivati upotrebu različitih metoda učenja i razmišljanja pri rešavanju problema. Cilj nije da se deca iz osetljivih grupa, u ovom slučaju, deca sa intelektualnom ometenošću (IO), samo izjednače sa ostalima, nego da dođe do istinskog razumevanja različitosti i uvažavanja njihove ličnosti (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2017).

Dete izrasta u čoveka, koji je društveno biće i kome je za ostvarivanje punog razvojnog potencijala neophodno socijalno funkcionisanje. Ono se ostvaruje kroz socijalne interakcije, učenje značenja izraza lica, procene namera, svesnosti o svojim reakcijama i ponašanju (Andrić i Marić-Bojović, 2015). Postoje brojne definicije socijalnog razvoja, a jedna od njih je ona koju predlaže Centar za socijalno-emocionalne temelje za rano učenje, koji definiše rani socijalni razvoj kao razvoj sposobnosti deteta od rođenja do pet godina da formira odnose između odraslih i vršnjaka (CSEFEL, 2020). Pojava socijalnih veština počinje od rođenja, a rana iskustva ostavljaju trag na kasniji odnos prema sebi i drugima. U ranom detinjstvu, mala deca sve češće stupaju u različite interakcije sa ljudima. U ovom periodu, ona fokusiraju pažnju i igraju se sve više nezavisno (HalleKristen & Darling-Churchill, 2016).

Socijalno funkcionisanje može se definisati kao izvesno ponašanje pojedinca koje se javlja kao proizvod interakcije sa spoljašnjim okruženjem i kognitivnih i emocionalnih procesa. Ukoliko kognitivni ili emocionalni procesi bivaju narušeni, može se očekivati nastanak poremećaja u socijalnom funkcionisanju (Japundža, Maćešćić-Petrović, Đurić-Zdravković, 2010). Kako bi detinjstvo, adolescencija i odrastanje tekli neometano, neophodan je adekvatan socijalni razvoj kao osnova. Socijalni razvoj je područje koje iziskuje mnogo rada i programa intervencija, kako bi se razvoj podstakao ili korigovale poteškoće i problemi. Mere koje se fokusiraju na socijalni razvoj dece predškolskog uzrasta, uključuju intervencije u ranom detinjstvu, vaspitno-obrazovne planove i programe, kao i profesionalnu obuku koja povezuje razvoj socijalnih kompetencija sa osnovnom podrškom samoregulacije deteta (HalleKristen & Darling-Churchill, 2016). Rezultati jednog istraživanja ukazuju na to da su u posebnom riziku za nastanak ovakvih problema deca sa IO, te je veoma značajna procena sposobnosti kako bi se otkrili faktori koji ukazuju na rizik nastanka problema u socijalnom razvoju, kao i obrazaca ponašanja koji se u kasnijem periodu teže ispravljaju

(Damjanović, 2012). Ovim putem, otvara se mogućnost pravovremene intervencije, kroz primenu programa koji su usmereni na dete (Vasiljević, 2005). Jedan od najvažnijih ciljeva istraživanja različitih domena dečijeg razvoja, jeste obezbeđivanje terapijskih intervencija koje bi poboljšale, u ovom slučaju, socijalno funkcionisanje deteta (Andrić i Marić-Bojović, 2015). To je moguće postići ranom intervencijom usmerenom na podršku potrebama deteta i porodice. Cilj ovog rada usmeren je na pregled studija koje se odnose na sprovođenje programa rane intervencije u okviru socijalnog razvoja kod dece sa IO.

Rana intervencija – pojam

Rana intervencija predstavlja sistematski pristup ranom i kontinuiranom tretmanu koji sprovodi tim stručnjaka, a koji je usmeren na potrebe određenog deteta i njegove porodice. Ona je zasnovana na uverenju da sa podrškom treba početi što ranije i da će detetov razvoj biti unapređen kroz individualizovan i specijalizovan tretman (Landesman Ramey, Ramey & Lanzi, 2007, prema Glumbić, Brojčin, Đorđević, 2013). Rana intervencija podrazumeva širok spektar aktivnosti usmerenih na podsticanje razvoja deteta od rođenja do uzrasta od pet ili šest godina.

Glavni cilj rane intervencije predstavlja poboljšanje kompetencija deteta u svim razvojnim domenima. Pored toga, ostvaruje se prevencija i minimalizacija delovanja razvojne teškoće. Ove ciljeve moguće je realizovati putem individualizovanih razvojnih, edukativnih i terapijskih usluga namenjenih podršci deci i porodici. Uvođenje rane intervencije preporučuje se pri detekciji razvojne teškoće. Sprovođenje ranih stimulativnih i terapijskih programa podrazumeva prethodnu procenu snaga i potreba deteta, kao i porodice. Sastoji se u obezbeđivanju adekvatne podrške, pratećih usluga i aktivnog monitoringa, sve do reevaluacije razvoja deteta (Cvijetić, 2016).

Značaj i implementacija rane intervencije

Značaj rane intervencije ogleda se u doprinosu unapređenja razvoja u ranom detinjstvu. U tom kontekstu, u literaturi se naglašava da je za ovaj period karakteristična povećana osetljivost deteta na delovanje spoljašnjih činilaca koji utiču na razvojni proces. Rana intervencija može biti ključna polazna osnova za kasnije napredovanje tokom školovanja, jer značajno utiče na potencijalno samostalnije funkcionisanje osoba sa IO u odrasлом dobu (Cvijetić, 2016). Rezultati jedne studije pokazali su da se programi rane intervencije ne sprovode u meri u kojoj je to predviđeno i da je iz tih razloga stručnjacima potrebna edukacija i obuka za sprovođenje rane intervencije u predškolskom vaspitno-obrazovnom radu (Bari, Abdullah,

Abdullah, & Yasin, 2016). Prema navođenju jednog istraživanja, sve više se teži interesovanju za razvoj delotvornih ranih intervencija za decu, koje će imati tendenciju da uključe u tretman ponašanje, razvoj i obrazovanje (Gresham, Mac Millan, 1998). Zakonima koje propisuje država, dati su osnovni temelji za uvođenje rane intervencije, ali se ovo u praksi slabo primenjuje. Razlog tome leži u problemima sa organizacijom i finansiranjem programa (Golubović i Slavković, 2015).

Prema navođenju autora, rana intervencija predstavlja vrlo značajan segment rada za decu sa IO, ali i za njihove roditelje i celu porodicu. Ističe se neophodnost sistemske podrške, koja često izostaje (Jacob, Olisaemeka, & Edozie, 2015). Rana intervencija ne podrazumeva samo rad sa detetom, nego obuhvata i pružanje informacija, savetodavni rad i pružanje podrške roditeljima, kako bi na najbolji mogući način ukazali podršku detetu da razvije do maksimuma svoje potencijale. Roditelji su osobe iz najbližeg detetovog okruženja, te oni najbolje poznaju njegove potrebe, a samim tim je njihovo učešće u programu rane intervencije neizostavno. Uz pomoć roditelja, stručnjaci prepoznaju oblasti u kojima je detetu potrebna podrška, a potom pronalaze servise koji bi mogli pružiti detetu tip podrške koji bi u tom trenutku na najbolji način zadovoljio njegove potrebe (Jacob et al., 2015). Iako je potreba za podrškom prepoznata, ona se u našem okruženju još uvek ne realizuje na zadovoljavajući način. Kako navode autori, roditelji smatraju da nisu dovoljno uključeni niti informisani u jednom od najkritičnijih perioda za njihovo dete i celu porodicu. Oni navode da je neophodno da im se pruži psihološka podrška prilikom rešavanja konflikata i stresnih situacija, kao i teškoća na koje nailaze (Rajić i sar., 2015, prema Mihić i sar., 2016).

Značaj rane intervencije za decu sa IO

Rani uzrast predstavlja ključni period za učenje, pogotovo za decu kojoj je potrebna dodatna podrška za zadovoljenje osnovnih potreba, ali i u učenju i svakodnevnom životu. Od posebne važnosti za decu sa IO, rana intervencija doprinosi i pomaže detetu da razvije veoma važne socijalne, komunikativne veštine i veštine igranja koje će obezbediti polazište za dalje učenje. Problemi u ponašanju takođe mogu da se koriguju i svedu na minimum dok su deca na ranijem uzrastu. Iako to ne garantuje da tokom vremena neće biti daljih poteškoća, rana intervencija obezbeđuje deci i njihovoj porodici dobar početak i pomaže u izgradnji samopouzdanja (Hannah, 2001).

Da je rana intervencija veoma važna kod dece sa IO, govori u prilog studija koja je imala za cilj da analizira elemente uspešne rane intervencije

u detinjstvu. Oko 55% dece ukljuĉeno je u organizovan rad od treće godine pa nadalje, što je rezultovalo napretkom u ovoj oblasti. Neophodno je sprovoditi u delo ranu intervenciju, edukovati kadar koji radi sa decom i obezbediti uslove koji bi omogućili da se prepreke i poteškoće u radu sa decom od najranijeg uzrasta prevaziđu. Pored toga, neophodno je angažovanje defektologa za rad sa decom u okviru timskog rada (Golubović, Marković, Perović, 2015). Iskustava i mišljenja roditelja dece sa IO u vezi sa ranom intervencijom mogu biti od velike pomoći prilikom planiranja mera za poboljšanje prakse i rezultata u ovoj oblasti (Cvijetić, 2016).

Socijalni razvoj dece sa IO

Kod dece sa IO javljaju se znaĉajni problemi u ovim podruĉjima razvoja. U odnosu na socijalni razvoj dece koja su tipičnog razvoja, socijalni razvoj dece sa IO karakteriše: snižen nivo socijalne participacije s vršnjacima, a viši nivo samostalnog tipičnog načina igranja, manje zadovoljstvo vršnjaĉkom interakcijom i negativni stav ka interakciji, manje uspeha u dobijanju pozitivnog odgovora na socijalne pokušaje, manje iniciranja igre, neobiĉan razvoj vršnjaĉke interakcije, ograniĉen broj reciproĉnih prijateljevstava, manju prihvaćenost od strane vršnjaka sa i bez teškoća, manju socijalnu mrežu u školi i zajednici (Mihoković, 2016).

Kao posledice IO i otežanog uĉenja, navode se kašnjenja razvoja socijalnih veština, koja vode ka povlaĉenju i siromašnijim odnosima s vršnjacima. Stoga je ovoj deci od velike vaŹnosti rana intervencija, kako bi se te veštine poboljšale. Rana intervencija u oblasti socijalnih veština zauzima veoma vaŹno mesto u radu s decom i mladima sa IO (Brojĉin, Banković, JapundŹa-Milislavljević, 2011). Na predškolskom uzrastu deca poĉinju da razvijaju socijalne veze izvan porodice, polako uĉe razlike između društveno prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja, istrajavaju u izazovnim zadacima, uĉe da dele igraĉke i sliĉno. Ona tada poĉinju sopstvenim ponašanjem na društveno odgovarajući naĉin i samostalno da rešavaju neke socijalne probleme (HalleKristen & Darling-Churchill, 2016), ali je nekoj deci neophodna pomoć kako bi adekvatno odgovorila u ovakvim socijalnim situacijama.

Kako bi se unapredio razvoj socijalnih sposobnosti i veština, neophodna je njihova procena kod dece. Jedan od glavnih koraka u postizanju ovog cilja jeste identifikacija ciljnih oblasti u okviru procene socijalnih sposobnosti i veština koje je potrebno ukljuĉiti u tretman. Postoji nekoliko načina da se utvrde problemi socijalnog ponašanja kod dece. Jedan naĉin je prikupljanje informacija od odraslih osoba iz okruŹenja deteta. Roditelji i stručnjaci, koji rade sa decom u vaspitno-obrazovnom procesu, ĉine upravo dva takva izvora podataka. Oni imaju uticaj na život deteta i sposobni su

da pruže važne informacije o deci (Ruffalo & Elliott, 1997, prema Odović, 2008).

Kod dece sa IO često se javljaju problemi stereotipnog ponašanja, devijantnih društvenih odgovora, odloženog socijalnog razvoja i strahova, zbog načina života koji vode i situacija koje svakodnevno proživljavaju (Bildt et al., 2009). Definisanje negativnih oblika socijalnog funkcionisanja dolazi iz različitih teorijskih usmerenja autora, ali se većina (Achenbach, 2014; Achenbach et al., 2008; Goodman et al., 2010, prema Jelić, Stojković, 2016) slaže da srž problema leži u dve grupe faktora. Prva grupa odnosi se na nedovoljno kontrolisana ponašanja koja su usmerena prema drugima, kao što su agresivnost, kršenje pravila, hiperaktivnost, a druga grupa na preterano kontrolisana i usmerena ka sebi ponašanja, kao što su to simptomi depresije, anksioznost, socijalna povučенost, somatski poremećaji (Jelić, Stojković, 2016).

Značaj delovanja rane intervencije na socijalni razvoj kod IO

Kako bi se pravovremeno delovalo na teškoće socijalnog razvoja kod IO, i planirao tretman i podrška, neophodna je njihova rana identifikacija. Jedna studija ispitala je osnovne i suptilne socijalne veštine. Suptilne veštine merene su primenom Upitnika socijalnog ponašanja kod dece (*Childrens Social Behaviour Questionnaire*; Luteijn, Minderaa & Jackson, 2002). Rezultati studije ukazuju na to da sva deca sa IO ispoljavaju kašnjenje u svojim osnovnim socijalnim veštinama, naročito u oblasti socijalne komunikacije. Jedan od domena testiranja na CSBQ odnosio se na pojavu stereotipija kod dece. Što je viši stepen IO, češće su stereotipije. Kod dece sa poremećajem iz spektra autizma (PSA) bile su izraženije stereotipije nego kod dece koja imaju dijagnozu IO. Deca sa IO i PSA pokazali su otežanu sposobnost orijentacije u vremenu, prostoru, mestu ili aktivnosti. Za sve ove domene neophodna je sposobnost predviđanja, planiranja i rešavanja problema, što izostaje kod osoba sa PSA (Bildt et al., 2005).

U fokusu rada sa decom sa IO trebalo bi ranoj intervenciji, u oblasti socijalnih veština, pridati veći značaj. Neophodno je pratiti nivo razvijenosti socijalnih veština, kao i socijalne interakcije, kako bi se na osnovu procenjenog stanja deci obezbedila odgovarajuća intervencija i podrška. Tretman socijalnih veština podrazumeva upotrebu i primenu različitih strategija. Određene strategije dale su dobre rezultate. Neke od njih su vežbanje ciljnog ponašanja, organizacija igre, interakcija s vršnjacima ili odraslima, potkrepljenje poželjnih oblika ponašanja – nagrađivanje ciljanog ponašanja onime što je nagrada za dete, neki voljeni predmet ili aktivnost, modelovanje

specifične socijalne veštine – demonstracija željenog ponašanja, pričanje priča – aktivnost kojom možemo uvežbavati slušanje, pričanje i izražavanje emocija, direktna instrukcija, odnosno podučavanje veštine – učenje izolovanih koraka do savladavanja čitave veštine i imitacija prikladnih ponašanja (Vaughn et al. 2003, prema Mihoković, 2016).

Zaključak

Socijalni razvoj, kao i ostali domeni razvoja, ne teče jednako kod sve dece. Integrirani pristup nalaže da bi razvojne razlike trebalo uvažiti i dopustiti razvoj i učenje koji su po meri deteta i koji prate njegova interesovanja. Uvek treba imati u vidu pravovremenost delovanja na domen socijalnog, ali i ostalih domena razvoja kod dece. Što ranije uključimo dete u tretman u okviru rane intervencije, lakše će doći do ublažavanja ili otklanjanja propratnih teškoća. Kao rizična grupa za nastanak poremećaja u socijalnom funkcionisanju, prema navedenim istraživanjima, navodi se grupa dece sa IO. Kako bi se unapredio razvoj socijalnih sposobnosti i veština kod dece sa IO, neophodno je proceniti ih i otkriti koje su to ciljne oblasti u okviru procene socijalnih sposobnosti i veština koje je potrebno uključiti u tretman. Rana intervencija je u potpunosti usmerena na potrebe određenog deteta, ali i njegove porodice, što odgovara principima integrisanog pristupa. Integrirani pristup se zalaže za maksimalno učešće roditelja u vaspitno-obrazovnom procesu, budući da oni najbolje poznaju svoje dete. Roditeljima je često uskraćena podrška, te bi programe rane intervencije trebalo holistički primenjivati, tako da obuhvataju čitavu porodicu. Dete socijalne veštine uči prirodnim putem i prema teorijskim postavkama integrisanog pristupa, igrom i prirodnim sticanjem znanja, dolazi do trajnog učenja koje će deca primeniti u socijalnim i svakodnevnim situacijama. Dakle, trebalo bi podsticati igru i pratiti vaspitno-obrazovni program koji će uvažiti i uticaj igre na razvoj deteta. Kako bi socijalni razvoj kod dece sa IO bio unapređen, individualizovan i specijalizovan, tretman bi trebalo otpočeti što ranije. U okvirima zakona koje propisuje država, govorilo se o primeni programa rane intervencije, kao i pružanju podrške roditeljima, dok se u praksi evidentira slaba primena istog. Pojavom novih Osnova programa predškolskog obrazovanja i vaspitanja „Godine uzleta“, javile su se indikacije o prilagođavanju učenja interesovanjima deteta, kao i maksimalnom uključivanju roditelja u proces dečjeg razvoja i vaspitno-obrazovnog procesa, putem aktivnosti i poseta vrtićima, što doprinosi pravovremenoj i delotvornijoj intervenciji u domenima u kojima je intervencija potrebna.

LITERATURA

- Andrić, S. & Marić-Bojović, N. (2015). How social cognition deficits affect psychopathology – neuroscientific approach. *Medical Youth*, 66(2), 25–30.
- Bildt, A., Serra, M., Luteijn, E., Kraijer, D., Sytma, S. & Minderaa, R. (2005). Social skills in children with intellectual disabilities with and without autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(5), 317–328.
- Bari, S., Abdullah, N., Abdullah, N. & Yasin, M. (2016). Early intervention implementation preschool special education students in Malaysia. *International Journal for Innovation Education and Research*, 4(06), 139–155.
- Brojčin, B., Banković, S., Japundža-Milisavljević, M. (2011). Socijalne veštine dece i mladih s intelektualnom ometenošću. *Nastava i vaspitanje*, 60(3), 419–429.
- Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning – CSEFEL (2020). *Research synthesis on screening and assessing social-emotional competence*, posećen 3.3.2020., <http://csefel.vanderbilt.edu/>
- Cvijetić, M. (2016). Značaj rane intervencije u tretmanu teškoća u intelektualnom razvoju. *Beogradska defektološka škola*, 22(2), 61–78.
- Damjanović, M. (2012). *Karakteristike kvaliteta života i mentalnog zdravlja dece i adolescenata koji su u sistemu socijalne zaštite*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet.
- Gresham, M. F. & Mac Millan, D. (1998). Early intervention project: Can its claims be substantiated and its effects replicated? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28(1), 5–13.
- Golubović, Š., Slavković, S. (2015). Rana intervencija u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji. U S. Nikolić, D. Ilić-Stošović, M. Šćepanović (Ur.), *Aktuelna defektološka praksa – Tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 23–29). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.
- Glumbić, N., Brojčin, B., Đorđević, M. (2013). Rana intervencija kod dece s poremećajima autističkog spektra. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 103–118.
- Halle Kristen, T., & Darling-Churchill, E. (2016). Review of measures of social and emotional development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 8–18.
- Hannah, L. (2001). *Podrška u učenju deci sa poteškoćama iz spektra autizma – Praktičan vodič za roditelje i osoblje u redovnim školama i vrtićima*. Beograd: Republičko udruženje za pomoć osobama sa autizmom.
- Japundža-Milisavljević, M., Macesic-Petrovic, D., & Djuric-Zdravkovic, A. (2010). Attention and social behavior of children with intellectual developmental disabilities. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 5, 41–44.
- Jacob, U. S., Olisaemeka, A. N. & Edozie, I. S. (2015). Developmental and communication disorders in children with intellectual disability: the place early intervention for effective inclusion. *Journal of Education and Practice*, 6(36), 42–46.

- Jelić, M., Stojković, I. (2016). Teškoće u socijalnom funkcionisanju adolescenata različitog porodičnog i intelektualnog statusa. *Nastava i vaspitanje*, 65(2), 309–328.
- Jurković, J. (2009). Uloga vaspitača u razvoju socijalnih kompetencija i prevencija poremećaja ponašanja djece predškolske dobi. *Norma*, 14(3), 323–330.
- Krnjaja, Ž., Pavlović-Breneselović, D. (2014). Smernice za izradu osnova programa predškolskog vaspitanja usmerenog na odnose. *Pedagogija*, 69(3), 351–360.
- Lukić-Radojičić, Ž. (2011). Integrativna nastava u savremenom obrazovnom procesu. *Obrazovna tehnologija*, 4, 367–378.
- Marković, T. (2014). *Model integrativne prakse u inicijalnom obrazovanju vaspitača*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Mihić, I., Rajić, M., Krstić T., Divljan, S., Lukić, N. (2016). „Naša priča“ program podrške roditeljima dece sa smetnjama u razvoju: primer dobre prakse u predškolskim ustanovama. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(4), 477–498.
- Mihoković, L. (2016). *Poticanje socijalne interakcije djece s intelektualnim teškoćama i poremećajem iz autističnog spektra*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Odović, G. (2008). Značaj razvoja socijalnih veština osoba sa invaliditetom. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, (1–2), 175–188.
- Pavlović-Breneselović, D., Krnjaja, Ž. (2017). *Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: Univerziteta u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Vasiljević, D. (2005). Procena problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta. *Nastava i vaspitanje*, 54(4–5), 428–435.

Sanja Krstić

Aleksandra Đurić-Zdravković

Ana Roknić

EARLY INTERVENTION AND SOCIAL DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract: Social development includes the abilities and skills of observing and understanding others, their behavior, intentions, traits and internal state. It also covers different ways of responding to social situations, as well as initiating and maintaining contacts. Adequate social development of a child is the basis for all functioning, in childhood, adolescence and adulthood. Social development is an area that requires a lot of work and intervention programs which encourage development, and correct and minimize any irregularities. Children with intellectual disabilities often have problems in social functioning. Literature review identifies the positive effects of developmental incentives that early

intervention achieves, and that this period is the crucial time to begin adequate treatment. In conducting early intervention, and in the educational work itself, the need for systematic support and the use of an integrated approach, which often involves parental participation, are emphasized.

This paper aims to give an overview of studies related to the implementation of early intervention programs for children with disabilities in the area of social development, as well as to indicate the impact of an integrated approach on their implementation.

Key words: preschool age, integrated learning, early intervention, social development, intellectual disability

Прва научно-стручна конференција са међународним учешћем
**ИНТЕГРИСАНИ ПРИСТУП У РАДУ СА ПРЕДШКОЛСКОМ
ДЕЦОМ, УЧЕНИЦИМА И КОРИСНИЦИМА У ВРТИЋИМА,
ШКОЛАМА И У УСТАНОВАМА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ**

Тематски зборник
Кикинда, 2021.

Главни и одговорни уредник
Др Ангела Месарош Живков, проф.

Уредник
Др Тамара Грујић, проф.

Издавач
Висока школа струковних студија за образовање
васпитача у Кикинди
Светосавска 57, 23300 Кикинда
vsssovki@gmail.com
www.vaspitacka.edu.rs

За издавача
Др Ангела Месарош Живков, проф., директор

Превод
Тања Бркљач, мастер

Лектура и коректура
Др Тамара Грујић, проф.

Корице
Др Александар Јоксимовић, предавач

Прелом
Саша Бешевић

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

373.2(082)
373.2-056.26/36-053.4(082)

**НАУЧНО-стручна конференција са међународним
учешћем „Интегрисани приступ у раду са
предшколском децом, ученицима и корисницима
у вртићима, школама и у установама социјалне
заштите“ (1 ; 2020 ; Кикинда)**

Тематски зборник [Електронски извор] / Прва
научно-стручна конференција са међународним
учешћем „Интегрисани приступ у раду са
предшколском децом, ученицима и корисницима у
вртићима, школама и у установама социјалне заштите“,
Кикинда, 15–16. мај 2020. = Proceedings book / First
scientific conference with international participation
“Integrated approach in working with preschool and
school children and social welfare beneficiaries“, Kikinda,
May 15–16th, 2020 ; [уредник Тамара Грујић ; превод
Тања Бркљач]. – Кикинда : Висока школа струковних
студија за образовање васпитача у Кикинди, 2021. – 1
електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

ISBN 978-86-85625-59-6

а) Предшколско образовање – Зборници б) Деца са
посебним потребама – Зборници

COBISS.SR-ID 50232841